

БЛАНКЕТНІ ДИСПОЗИЦІЇ, ЩО НАЛЕЖАТЬ ДО СУСПІЛЬНО НЕБЕЗПЕЧНОГО ДІЯННЯ ЯК ОЗНАКИ ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ ЗЛОЧИНУ

Досліджуються особливості бланкетних диспозицій, що належать до суспільно небезпечного діяння як ознаки об'єктивної сторони злочину; з'ясовується обґрунтованість їх використання, виявляється найпоширеніші лексичні прийоми відсилання до норм інших галузей права, заперечується існування змішаної протиправності.

Ключові слова: бланкетні диспозиції, суспільно небезпечне діяння, злочинна дія, злочинна бездіяльність, змішана протиправність.

Исследуются особенности бланкетных диспозиций, которые относятся к общественно опасному деянию как признаку объективной стороны преступления, выясняется обоснованность их использования, выявляются наиболее распространенные лексические приемы отсылки к нормам других отраслей права, отрицается существование смешанной протиправности.

Ключевые слова: бланкетные диспозиции, общественно опасное деяние, преступное действие, преступная бездеятельность, смешанная противоправность.

The peculiarities of the blanket dispositions which belong to the socially dangerous actions as the features of the objective aspect of a crime are researched; the grounding of their application is considered; the most widely used lexical means of referring to the norms of other branches of law are revealed; the existence of mixed illegality is denied.

Key words: blanket dispositions, socially dangerous action, criminal act, crime of omission, mixed illegality.

Постановка проблеми. Дослідження проблеми бланкетних диспозицій у статтях Особливої частини КК України не може бути послідовним і повним, якщо не розглянути їх особливості залежно від того, до якої ознаки елемента складу злочину належить бланкетне відсилання. Тому важливо вивчити закономірності та особливості бланкетних диспозицій, що належать до суспільно небезпечного діяння як ознаки об'єктивної сторони злочину. Це дозволить чітко визначити, чи обґрунтованим є використання бланкетного способу викладу диспозицій у чинному КК України, що належать до суспільно небезпечного діяння, що виступає детермінан-

тою бланкетних диспозицій кримінального закону, проаналізувати найпоширеніші лексичні прийоми відсилання до іншогогалузевих норм, сформулювати пропозиції, спрямовані на вирішення проблемних питань, пов'язаних із застосуванням таких бланкетних диспозицій.

Стан дослідження. Одразу зазначимо, що це питання в науці кримінального права окремо не розглядалося. Наукові напрацювання у цій царині зводяться лише до констатації неминучості та необхідності використання в КК України бланкетного способу викладу диспозицій щодо суспільно небезпечних діянь. У публікаціях з цього приводу висловлено також неоднозначні позиції. Так, у зв'язку з бланкетними диспозиціями, що належать до суспільно небезпечного діяння, у науковий обіг вводиться поняття «змішаної протиправності» (В.М. Кудрявцев, В.О. Навроцький), доцільність якого, однак, не підтримується рядом науковців (В.К. Гришук, Г.В. Тимейко, М.І. Пікуров). Викладено певні позиції щодо особливостей злочинів, які можуть вчинятися у формі бездіяльності (наприклад, І.І. Горелик, О.М. Лемешко, Г.В. Тимейко), однак не аналізується бланкетний характер диспозицій статей, якими передбачені такі склади, а вказуються лише на інші умови протиправності порівняно із злочинами, що вчиняються у формі активної поведінки. Отже, поки що не створено сприятливих передумов для наукового обґрунтування правильного та ефективного застосування бланкетних диспозицій, віднесених до суспільно небезпечного діяння. Це й спонукає необхідність здійснення аналітичного експерсу в цьому напрямку.

Виклад основних положень. Суспільно небезпечне діяння належать до обов'язкових ознак об'єктивної сторони злочину. При цьому бланкетні диспозиції щодо цієї ознаки найпоширеніші. Це пояснюється тим, що «розвиток цивілізації на сучасному етапі характеризується диференціацією вже існуючих та появою багатьох нових сфер правового регулювання. Природно, що паралельно з цим йде процес накопичення фактів девіантної поведінки у цих сферах, який згодом набуває значного поширення і суспільної небезпечності, що призводить до необхідності їх криміналізації» [1, с. 206–207]. Кримінальний закон у стані дати лише загальну формулу, що охоплює всі ці випадки в сукупності [2, с. 120].

Однією із ознак суспільно небезпечного діяння як ознаки об'єктивної сторони злочину є його кримінальна протиправність. Г.В. Тимейко вказує на значні труднощі при встановленні кримінальної протиправності діяння при бланкетному способі опису їх в кримінальному законі. Складність полягає в тому, що межі правомірності тих чи інших діянь регламентуються не кримінальним законом, а ін-

шими нормативними актами чи посадовими інструкціями, розпорядженнями, наказами [3, с. 189].

У зв'язку з бланкетним характером диспозиції статті щодо суспільно небезпечного діяння в науці кримінального права вказують на існування змішаної протиправності (випадки, коли діяння забороняється кримінальним законом, у зв'язку з тим, що воно визнається протиправним іншими галузями права [2, с. 120]). При цьому позиції науковців у частині виділення такого виду протиправності – полярні. Одні виділяють змішану протиправність (В.М. Кудрявцев [2, с. 120]; В.О. Навроцький [4, с. 79]), інші вважають, що протиправність завжди залишається кримінальною (Г.В. Тимейко [3, с. 182]), вказують лише на бланкетний спосіб виразу (спосіб описання) кримінальної протиправності діяння (В.К. Гришук [5, с. 224]; М.І. Пікуров [6, с. 5]).

Видається, що в основі такого наукового різнобою є відсутність розмежування протиправності злочину та протиправності діяння. Так, злочином відповідно до ч. 1 ст. 11 КК України є «передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину». Тобто злочин – завжди кримінально протиправне діяння (врешті, це його невід'ємна ознака), тобто таке, що порушує імперативну норму кримінального закону в частині забороненої поведінки. Натомість діяння може порушувати й іншогогалузеву норму. При цьому діяння, яке формально підпадає під ознаки, викладені у диспозиції, далеко не завжди є кримінально протиправним. Так, воно може бути вчинене за обставин, які виключають злочинність діяння (ст.ст. 36–43 КК України); особою, яка не є суб'єктом злочину; за відсутності вини особи тощо. При цьому таке діяння, не будучи кримінально протиправним, може залишатися протиправним з позиції інших галузей права. Наприклад, ч. 1 ст. 240 КК України передбачає відповідальність за порушення встановлених правил охорони надр, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи довкілля. Допустимо, діяння, яке порушило вимоги Кодексу України про надра від 27 липня 1994 р. [7, с. 340] у частині охорони надр, вчинене особою, яка не досягла віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність. Цілком очевидним і безспірним є протиправність вчиненого з точки зору Кодексу України про надра, проте кримінальна протиправність відсутня.

А тому слушною є думка Г.В. Тимейка про те, що конкретна дія (бездіяльність) не може одночасно бути злочином і проступком: або в даних умовах місця, часу, обстановки воно визнається злочинним і кримінально караним, або воно утворює склад іншого правопорушен-

ня, що тягне дисциплінарну, адміністративну чи цивільно-правову відповідальність. Відповідно, і протиправність може бути або кримінально-правовою, або протиправністю з позицій інших галузей права. Кримінальна протиправність – це об'єктивна ознака *виключно злочинного діяння*, що виражає його суспільну небезпечність [3, с. 182].

При цьому слід зазначити, що умови кримінальної протиправності злочинної дії – одні; бездіяльності – інші, специфічні власне для такої форми злочинної поведінки [3, с. 188]. Так, у бланкетних диспозиціях, що належать до суспільно небезпечної дії (активної поведінки особи), необхідно звернутися до іншогогалузевого нормативного матеріалу, щоб чітко визначити, в чому конкретно полягала злочинна дія, які конкретні приписи при цьому були порушені.

Ситуація складніша з диспозиціями статей, які передбачають склади злочинів, що можуть вчинятися у формі бездіяльності (пасивна поведінка особи). Справа в тому, що такі диспозиції не містять прямого бланкетного відсилання, однак цілком очевидно, що така злочинна поведінка полягає у невиконанні певних дій, що були необхідні для запобігання заподіяння шкоди. Однак, як слушно зазначає Г.В. Тимейко, кількість дій, спроможних запобігти шкоді, теоретично безмежна. Тому повинні бути виділені ті з них, на які суспільство вправі розраховувати [3, с. 198–199]. Йдеться про такі дії, які становлять правовий обов'язок особи, тобто обов'язок вчинити суспільно необхідні дії повинен бути встановлений правовою нормою. Таким чином, суспільство та держава вправі очікувати і вимагати від особи вчинення лише таких дій, які вона повинна була вчинити в силу свого правового статусу в суспільстві (професійного, службового, сімейного, суспільного тощо). На думку І.І. Гореліка, спеціальний обов'язок піклуватися про іншу особу може впливати з родинних чи шлюбних відносин. Безпосередньо в законі такий обов'язок може бути і не передбачений. Однак вся сукупність відносин між родичами і подружжям, що регулюються відповідним сімейним законодавством, дозволяє зробити такий висновок [8, с. 10–11].

Власне, в силу незліченності дій, які входять у зміст правового обов'язку, який не було виконано, кримінальний закон лише в узагальненому вигляді описує бездіяльність. Таким чином, бланкетність таких диспозицій цілком обґрунтована і неминуча.

Проблемним є питання, у межах якого як елемент складу злочину, що вчиняється у формі бездіяльності (об'єктивної сторони, суб'єкта злочину чи як об'єктивної сторони злочину, так і суб'єкта злочину), повинен розглядатися обов'язок вчинити певні дії. На цю

проблему звертає увагу О.М. Лемешко, вказуючи при цьому, що існування потенційного (статутного) правового обов'язку вчинити певні дії характеризує правовий статус цієї зобов'язаної особи та припускає наявність нормативно-правового акта, який встановлює такий обов'язок [9, с. 53]. Тобто він вважає, що невиконання обов'язку при злочинній бездіяльності повинно розглядатися саме у межах суб'єкта злочину.

Однак, така точка зору видається неоднозначною. Необхідно враховувати, що виникнення та існування того чи іншого правового обов'язку має об'єктивні та суб'єктивні підстави. Об'єктивно спеціальний правовий обов'язок діяти виникає з моменту набрання юридичної сили тим джерелом права, в якому передбачена така зобов'язуюча норма; суб'єктивно ж – з моменту набуття особою особливого становища в системі суспільних відносин (наприклад, з моменту укладення трудового, цивільно-правового договору). Так, встановлення об'єктивної підстави невиконаного обов'язку передбачає звернення, як правило (але не завжди), до законодавчих актів чи інших джерел права централізованого права, тоді як встановлення суб'єктивних підстав виникнення обов'язку – до джерел права місцевого, локального характеру чи здебільшого, до актів індивідуального характеру. Проте у випадку звернення до правозастосовних актів йдеться про встановлення фактичних обставин справи, а не про звернення у порядку бланкетного відсилання, оскільки бланкетні диспозиції не передбачають звернення до таких актів (див. рішення Конституційного Суду України від 19 квітня 2000 р. № 6-рп/2000 справа про зворотну дію кримінального закону в часі).

Отже, джерела права, в яких визначені об'єктивні і суб'єктивні нормативні підстави обов'язку, переважно не співпадають. А це вагомий аргумент на користь того, що обов'язок вчинити певні дії повинен розглядатися окремо у межах об'єктивної сторони конкретного складу та конкретного суб'єкта злочину.

Наприклад, ч. 1 ст. 140 КК України передбачає відповідальність за *невиконання чи неналежне виконання* медичним або фармацевтичним працівником своїх *професійних обов'язків* * внаслідок недбалого чи несумлінного до них ставлення, якщо це спричинило тяжкі наслідки для хворого. Об'єктивною підставою наявності професійного обов'язку медичного працівника можуть виступати, зокрема, Основи

* Тут і далі виділення курсивом зроблено для акцентування на важливості певних концептів.

законодавства України про охорону здоров'я від 19 листопада 1992 р. [10, с. 19]. Суб'єктивною ж підставою може бути трудовий договір, укладений з конкретною особою, який є актом індивідуального застосування.

Отже, диспозиції статей, що передбачають злочини, які вчиняються у формі бездіяльності, носять бланкетний характер, який може відноситися як до ознак об'єктивної сторони, так і ознак суб'єкта злочину.

Необхідно зробити ще одне важливе застереження. Справа в тому, що не всі диспозиції, які передбачають склади злочинів, що вчиняються у формі бездіяльності, бланкетні. Наприклад, ч. 1 ст. 136 КК України передбачає відповідальність за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, при можливості надати таку допомогу або повідомлення про такий стан особи належним установам чи особам, якщо це спричинило тяжкі тілесні ушкодження. Обов'язок надати допомогу в такій ситуації впливає з самої кримінально-правової норми (і лише з неї), а не з нормативних приписів інших галузей права. А тому диспозиція аналізованої статті не є бланкетною.

З метою спростити процес відшукування і застосування бланкетних диспозицій, що належать до суспільно небезпечного діяння як ознаки об'єктивної сторони складу злочину, наведемо найпоширеніші варіанти лексичних комбінацій, що використовуються законодавцем при їх побудові, та їх окремі особливості. Це, зокрема, вказівки на:

– порушення порядку, встановленого Конституцією України (ч. 1 ст. 110 КК України),

– порушення міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (ч. 2 ст. 244, ч. 1 ст. 438 КК України),

– порушення порядку, встановленого законом (ч. 1 ст. 143, ч. 1, 2 ст. 159-1, ст. 166, ст. 235, ч. 1 ст. 329, ч. 1 ст. 397 КК України тощо),

– порушення законодавства (ч. 1 ст. 172, ч. 1 ст. 210, ч. 1 ст. 213, ч. 1 ст. 244, ст. 247, ст. 270, ч. 1 ст. 271 КК України тощо),

– незаконний (протизаконний) чи протиправний характер діяння (ч. 1 ст. 115, ч. 1 ст. 120, ч. 2 ст. 134, ч. 1 ст. 142, ч. 4 ст. 143, ч. 1 ст. 146, ч. 7 ст. 158, ч. 1 ст. 158-1, ч. 1 ст. 162, ч. 1 ст. 169, ч. 1 ст. 17, ч. 1 ст. 176, ч. 1 ст. 180, ст. 182, ч. 1, 2 ст. 183, ч. 1 ст. 184, ч. 2 ст. 209-1, ч. 1 ст. 201, ч. 1 ст. 203-1, ч. 1, 2, 3 ст. 204, ч. 1 ст. 208, ч. 1 ст. 216, ч. 1 ст. 217, ч. 1 ст. 229, 231, 232, ч. 1 ст. 234, ч. 1 ст. 240, ч. 1 ст. 243, ст. 246, ч. 1 ст. 248, ч. 1 ст. 249, ч. 1 ст. 265-1, ч. 1 ст. 267, ч. 1 ст. 269, ч. 1 ст. 289, ч. 1 ст. 298, ч. 1 ст. 307, ч. 1 ст. 309, ч. 1 ст. 310, ч. 1 ст. 311, ч. 1 ст. 313, ч. 1 ст. 314, ч. 1 ст. 316, ч. 1 ст. 318, ч. 1 ст. 319, ч. 1 ст. 321,

ст. 322, ч. 1 ст. 332, ст. 340, ч. 1 ст. 344, ч. 1 ст. 359, ст. 354, ч. 1, 2 ст. 371; ч. 1 ст. 388, ч. 1 ст. 423, ч. 1 ст. 433, ст. 445 КК України тощо).

М.Д. Лисов слушно зазначає, що вказівка на протиправність чи незаконність діяння необхідна, якщо злочин, передбачений в статті, може носити і легальний характер, тобто бути правомірним при певних умовах [11, с. 75]. «Дії, щодо яких у чинному (некримінальному) законі не встановлено будь-яких правил, – вважає О.М. Костенко, – не можуть вважатися незаконними, а отже, і кваліфікуватися за певною кримінально-правовою нормою як злочин» [12, с. 195]. Незважаючи на цілковиту очевидність такого положення, законодавець неодноразово не дотримується такої логічної аксіоми, вказує на незаконний (протиправний) характер діяння. Звичайно, такого роду бланкетні відсилання не несуть змістовного навантаження, а тому повинні бути виключені. Продемонструємо це на конкретних прикладах.

У ч. 1 ст. 115 КК передбачено відповідальність за вбивство, тобто умисне *протиправне* заподіяння смерті іншій людині. Саме вказівка на протиправність, на перший погляд, вказує на бланкетний характер диспозиції. Так, В. Мамчур зазначає, що не будь-яке позбавлення життя є неправомірним і таким, що тягне кримінальну відповідальність. Зокрема, не вважається вбивством позбавлення життя воїна ворожої армії під час війни, позбавлення життя нападника особою, яка перебувала в стані необхідної оборони тощо [13, с. 71]. Однак, глибший аналіз показує, що автор не враховує, що вбивство, як передбачає ст. 115 КК України, це лише *умисне* заподіяння смерті іншій людині (використання ж терміну «вбивство» у ст. 119 КК України, за загальною думкою, є помилкою законодавця). Умисел ж відповідно до ст. 24 КК України передбачає усвідомлення особою суспільно небезпечного характеру свого діяння, а при позбавленні життя воїна ворожої армії під час війни чи позбавлення життя нападника особою, яка перебувала в стані необхідної оборони, в інших аналогічних ситуаціях дії особи, яка позбавляє життя іншу особу, є суспільно допустимими чи навіть корисними. «Особа переконана в правомірності і суспільній корисності (чи, принаймні, допустимості) заподіяння шкоди, не оцінює свою поведінку як протиправну і суспільно небезпечну» [4, с. 501]. Тобто такого роду заподіяння смерті не є вбивством, тому що вони не є умисними. Тим паче, чому немає вказівок на протиправність, наприклад, в ч. 1 ст. 121 КК України – умисне тяжке тілесне ушкодження; ч. 1 ст. 122 КК України – умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження тощо, адже такі тілесні ушкодження також можуть бути заподіяні під час

війни, в стані необхідної оборони тощо. Вищевикладене означає, що вказівка на протиправність у диспозиції ч. 1 ст. 115 КК України не несе змістовного навантаження.

У ч. 1 ст. 298 КК України вказується на умисне *незаконне* знищення, руйнування або пошкодження пам'яток – об'єктів культурної спадщини. Аналогічно, як і в ч. 1 ст. 115 КК України, *умисне* знищення, руйнування або пошкодження пам'яток – об'єктів культурної спадщини за жодних умов не може бути законним. Крім того, диспозиції ч. 1 ст. 194, ч. 1 ст. 194-1, ч. 1 ст. 298-1 КК України, які передбачають відповідальність за умисне знищення, пошкодження відповідних предметів, сформульовані описовим способом. А тому доводиться констатувати, що ця вказівка на незаконність не несе змістовного навантаження.

У ч. 1 ст. 314 КК України передбачено склад злочину, що полягає у *незаконному* введенні будь-яким способом наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів в організм іншої особи проти її волі. Видається, цілком очевидним, що вчинення таких дій проти волі особи не може бути законним. А тому це бланкетне відсилання не несе змістовного навантаження. Не несе змістовного навантаження і вказівка на незаконність організації або утримання місць для вживання з метою одурманювання лікарських та інших засобів, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами, а також надання приміщень (ст. 322 КК України). Адже, будучи обумовленими метою одурманювання, такі дії за жодних умов не можуть бути законними.

У ч. 1 ст. 423 КК України вказує, зокрема на *незаконне* використання військовою службовою особою транспортних засобів, споруд чи іншого військового майна, а також *незаконне* використання підлеглого для особистих послуг чи послуг іншим особам. Обов'язковою ознакою використання транспортних засобів, споруд чи іншого військового майна, а також використання підлеглого є те, що такі дії повинні вчинятися лише для особистих послуг чи послуг іншим особам. Згідно з ч. 2 ст. 3 Закону України «Про правовий режим майна у Збройних Силах України» від 21 вересня 1999 р. військові частини використовують закріплене за ними військове майно лише за його цільовим та функціональним призначенням [14, с. 407]. А відповідно до п. 3 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України від 24 березня 1999 р. військова служба у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, утворених відповідно до законів України, є державною службою особливого характеру, яка полягає в професійній діяльності придатних

до неї за станом здоров'я і віком громадян України, *пов'язаній із захистом Вітчизни* [15, с. 194]. Таким чином, видається, що використання транспортних засобів, споруд чи іншого військового майна, а також використання підлеглого для особистих послуг чи послуг іншим особам за жодних умов не може бути законним. А тому вказівки на незаконність, знову ж таки, без змістовного наповнення.

Зрештою ч. 1 ст. 433 КК України передбачає відповідальність за насильство, *протизаконне* знищення майна, а також *протизаконне* відібрання майна *під приводом воєнної необхідності*, вчинювані щодо населення в районі воєнних дій. При цьому аналіз міжнародно-правових актів, що регулюють звичаї та правила ведення війни, дає підстави зробити висновок, що протизаконним є таке знищення чи відібрання майна, яке не викликалося обставинкою військових дій чи воєнною необхідністю. Тобто відібрання майна лише під приводом воєнної необхідності, коли такої необхідності реально не було, не може бути законним.

Звичайно, наведені формулювання не надають кримінальному закону термінологічної привабливості, а врешті створюють правозастосовчі проблеми. Тому такі бланкетні вказівки, є такими, що не несуть змістовного навантаження, тому повинні виключатися.

Існують у КК України диспозиції, що містять бланкетну вказівку, однак вона, хоча і несе змістовне навантаження, проте є зайвою, фактично необгрунтованою. Так, ст. 120 КК України передбачає відповідальність за доведення особи до самогубства або до замаху на самогубство, що є наслідком жорстокого з нею поводження, шантажу, примусу до *протиправних* дій або систематичного приниження її людської гідності. Слушно зазначає М.І. Хавронюк, що «фактично особу можна довести до самогубства і шляхом примушування її до дій, які не є протиправними (вони можуть бути, наприклад, небажаною, але правомірною поведінкою, або зловживанням правом, яке не є правопорушенням)» [16, с. 126]. А тому слово «протиправних» в ст. 120 КК України слід замінити словом «певних».

– Невиконання (бездіяльність) чи неналежне виконання обов'язків (ч. 1 ст. 131, ч. 1 ст. 135, ч. 1 ст. 137, ч. 1 ст. 139, ч. 1 ст. 140, ч. 1 ст. 175, ст. 197, ч. 1 ст. 212, ч. 1 ст. 212-1, ст. 214, ст. 237, ч. 3 ст. 243, ст. 264, ст. 284, ст. 285, ст. 335, ст. 336, ст. 337, ч. 1 ст. 351, ст. 380, ч. 1, 3 ст. 382, ч. 1 ст. 402, ч. 1 ст. 403, ч. 1, 2 ст. 407, ч. 1 ст. 409, ч. 1 ст. 426, ч. 1 ст. 428, ст. 434 КК України). Нами наведено ті склади злочинів, що вчиняються винятково у формі бездіяльності,

проте слід пам'ятати про ті складні злочинів, які можуть вчинятися як формі дії, так і у формі бездіяльності (ст. ст. 140, 171, 225, 251, 270, 367 КК України тощо).

– *Порушення (недотримання) порядку, спеціальних правил, умов, вимог тощо* (ч. 1, 2 ст. 202, ст. 236, ч. 1 ст. 239, ч. 1 ст. 240, ч. 1 ст. 241, ч. 1 ст. 242, ч. 1 ст. 243, ст. 247, ч. 1 ст. 248, ст. 250, ст. 251, ч. 1 ст. 267, ч. 1 ст. 272, ч. 1 ст. 273, ч. 1 ст. 274, ч. 1 ст. 275, ч. 1 ст. 276; ч. 1 ст. 281, ч. 1 ст. 282, ч. 1 ст. 286, ст. 287, ст. 288, ч. 1 ст. 320, ст. 325, ч. 1 ст. 326, ст. 333, ч. 1 ст. 374, ч. 1 ст. 406, ч. 2 ст. 413, ч. 1 ст. 414, ч. 1 ст. 415, ст. 416, ст. 417, ч. 1 ст. 418, ч. 1 ст. 419, ч. 1 ст. 420, ч. 1 ст. 421 КК України тощо). Особливою лексичною формою, яка фактично передбачає порушення спеціальних правил, є вказівки на вчинення дій з порушенням порядку, наприклад, без спеціального дозволу, без державної реєстрації, без обов'язкових інженерних систем захисту довкілля, без права на Прапор тощо (ст. 138, ч. 1, 2 ст. 202, ч. 1 ст. 223, ч. 1 ст. 234, ч. 1 ст. 253, ч. 1, 2 ст. 263, ч. 1 ст. 265, ч. 1 ст. 268, ст. 290, ст. 291, ч. 1, 2 ст. 321, ст. 334, ст. 339, ч. 2 ст. 447 КК України тощо).

Бланкетність таких диспозицій пов'язана, зокрема, з тим, що в основі порушення спеціальних правил як особливої форми антисуспільної поведінки, складний акт, сутність якого полягає у невиконанні нормативного припису незалежно від того, що він вимагає вчинити позитивну дію чи утриматися від негативної бездіяльності [17, с. 6]. Тобто в цій ситуації дія і бездіяльність завжди існують у єдності. А тому необхідно визначити, який конкретно припис був порушений.

– *Несанкціонований характер діяння* (ч. 1 ст. 158, ч. 1 ст. 361, ч. 1 ст. 361-2, ст. 362 КК України тощо). Щоб краще побачити адресний характер диспозицій з такими бланкетними відсиланнями, з'ясуємо зміст поняття «санкція». У перекладі з латинської «sanctio» означає непорушний закон, найсуворіша постанова. Незважаючи на багатоаспектність вживання цієї категорії у праві і законодавстві (санкція як елемент логічної структури загальної норми права; санкція як передбачені законом або договором заходи впливу, як затвердження вищою інстанцією будь-якого акта, встановлений законом порядок обов'язкового затвердження прокурором відповідних постанов тощо [18, с. 427]), у нашому випадку йдеться про санкцію як форму визнання законності певного діяння. Тобто несанкціонованість діяння може означати його незаконність, проте ці поняття нетотожні.

– *Порушення певного права* (ч. 1 ст. 229, ч. 1 ст. 374 КК України тощо).

– Самовільний характер діяння (ч. 1 ст. 188-1, ч. 1, 3 ст. 197-1, ч. 1 ст. 283, ч. 1 ст. 390, ст. 395, ч. 1, 2 ст. 407, ч. 1 ст. 408, ст. 429 КК України тощо).

Однак, зустрічаються випадки, коли вказівка на самовільність не несе змістовного навантаження. Наприклад, ч. 3 ст. 197-1 КК України вказує на *самовільне* будівництво на самовільно зайнятій земельній ділянці. Оскільки правом на будівництво будівель і споруд наділені лише особи, які мають законні права на таку земельну ділянку – власники, користувачі (п. «д» ч. 1 ст. 90; п. «г» ч. 1 ст. 95 Земельного кодексу України [19, с. 27]), то видається, що будівництво на самовільно зайнятій земельній ділянці – завжди самовільне. А тому бланкетна вказівка не несе змістовного навантаження.

– Застосування нестатутних заходів впливу (ч. 2 ст. 424 КК України).

Висновки. Проведений аналіз особливостей бланкетних диспозицій, віднесених до ознак об'єктивної сторони злочину, дає підстави вважати, що по-перше, такі бланкетні диспозиції, як ознаки об'єктивної сторони злочину найбільше поширені; це має логічні причини, що полягають у прагненні законодавця уникнути статей з громіздкими диспозиціями, котрі містять детальні переліки тих чи інших порушень. Жоден кримінальний закон не в змозі передбачити зміни в розвитку різноманітних сфер правовідносин;

по-друге, незважаючи на бланкетний спосіб викладу диспозицій статей КК України щодо суспільно небезпечних діянь, протиправність злочину є лише кримінально-правовою, а не змішаною; це його об'єктивна ознака, що виражає суспільну небезпечність;

по-третє, умови кримінальної протиправності злочинної дії – одні; бездіяльності – інші, специфічні власне для такої форми злочинної поведінки. Так, диспозиції статей, які передбачають склади злочинів, що можуть вчинятися у формі бездіяльності, не містять прямого бланкетного відсилання, однак передбачають необхідність з'ясування нормативної підстави невиконаного обов'язку, при цьому бланкетними є не всі диспозиції статей, які передбачають злочини, що можуть вчинятися у формі бездіяльності, а лише ті, зміст яких становить невиконання іншогогалузевого правового обов'язку;

по-четверте, законодавцем при формулюванні бланкетних диспозицій, що відносяться до ознак суспільно небезпечного діяння, використовуються різноманітні лексичні комбінації; однак доводиться констатувати, що непоодинокими є факти, коли бланкетна вказівка необґрунтована чи

взагалі не несе змістовного навантаження; такі законодавчі недолугості потребують усунення шляхом внесення змін до кримінального закону.

1. Гацелюк В.О. Реалізація принципу законності кримінального права України (загальні засади концепції) / В.О. Гацелюк. – Луганськ: РВВ ЛДУВС, 2006. – 280 с.

2. Кудрявцев В.Н. Теоретические основы квалификации преступлений / В.Н. Кудрявцев. – М.: Госюриздат, 1963. – 324 с.

3. Тимейко Г.В. Общее учение об объективной стороне преступления / Г.В. Тимейко. – Издательство Ростовского университета, 1977. – 216 с.

4. Навроцький В.О. Основи кримінально-правової кваліфікації: навч. посібник / В.О. Навроцький. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 704 с.

5. Гришук В.К. Кримінальне право України: Загальна частина: навч. посібник / В.К. Гришук. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. – 568 с.

6. Пикуров Н.И. Квалификация следователем преступлений со смешанной противоправностью: учеб. пособие / Н.И. Пикуров. – Волгоград, 1998. – 56 с.

7. Див.: Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 36.

8. Горелик И.И. Ответственность за оставление в опасности по советскому уголовному праву / И.И. Горелик. – М.: Госюриздат., 1960. – 72 с.

9. Лемешко О.М. Встановлення злочинної бездіяльності / О.М. Лемешко // Новий кримінальний кодекс України: Питання застосування і вивчення: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Харків, 25–26 жовтня 2001 р.) / редкол. В.В. Сташис (голов. ред.) та ін. – К.–Х.: Юрінком Інтер, 2002. – 272 с.

10. Див.: Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 4.

11. Лысов М.Д. Логико-структурный анализ понятий и признаков преступлений в действующем Уголовном кодексе РФ / М.Д. Лысов // Государство и право. – 1997. – № 12. – С. 74–81.

12. Костенко О.М. Поняття «незаконні дії» в Кримінальному кодексі України (проблеми визначення, тлумачення і кваліфікації) / О.М. Костенко // Новий кримінальний кодекс України: Питання застосування і вивчення: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Харків, 25–26 жовтня 2001 р.) / редкол. В.В. Сташис (голов. ред.) та ін. – К.–Х.: Юрінком Інтер, 2002. – 272 с.

13. Мамчур В. Проблема визначення поняття вбивства в кримінальному праві України / В. Мамчур // Право України. № 31. – С. 70–74.

14. Див.: Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 48.

15. Див.: Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 22–23.

16. Хавронюк М.І. Довідник з Особливої частини Кримінального кодексу України / М.І. Хавронюк. – К.: Істина, 2004. – 504 с.

17. Тер-Акопов А.А. Ответственность за нарушение специальных правил поведения / А.А. Тер-Акопов. – М.: Юрид. лит., 1995. – 180 с.

18. Юридична енциклопедія в 6 т. / редкол.: Шемшученко Ю.С. (відп. ред.) та ін. – К.: Українська енциклопедія, 2003. – Т. 5: П–С. – 736 с.

19. Див.: Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 3–4.